

פרשת ויצא: שתי נשים

מאז ימי חרם דרבנו גרשום, ואולי גם קודם לכן, הלכה והתבססה בהגות ובמנהג בישראל התפיסה המעמידה את הנישואין המונוגמיים כערך, ורואה בריבוי נשים תופעה פסולה. הגישה הזו היתה בתחילה נחלתם של האשכנזים בלבד, ומאז תקנות הרבנות הראשית עם קום המדינה התקבלה גם אצל שאר עדות ישראל. גישה זו נתמכת גם על ידי החוק והתרבות המערבית, הבתר-נוצרית, האוסרת על ביגמיה מכל וכל.

גם בתנ"ך אפשר למצוא תימוכין לגישה התומכת עקרונית בנישואים מונוגמיים, כדוגמת הפסוק "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד", בפרשת הבריא, שקשה להסביר שנועד להתקיים ביותר מאשה אחת. כך גם עצתו של קהלת: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך... כי הוא חלקך בחיים...".¹ השימוש של הנביאים בדימוי של זוגיות מונוגומית כדי לסמל את הקשר המיוחד בין כנסת ישראל לקב"ה מעיד על תפיסה הרואה בנישואים אלו את הדרך הרצויה והמועדפת. גם בתקופות ובמקומות שבהם ריבוי נשים היה לגיטימי, הוא לא הפך להיות לנורמה המקובלת.

עם זאת, סיפורי האבות מעידים על כך שהביגמיה אינה פסולה לחלוטין. העובדה שיעקב נשא ארבע נשים, מעידה על כך שאיסור זה אינו נתפס כאיסור בסיסי, אוניברסלי, שיש בו משום השחתת המידות, שאילו כך היה, היה אמור להאסר גם קודם מתן תורה. אפילו מבני נח ציפו להתנהגות מוסרית בתחום העריות והם נענשו על חטאייהם בדור המבול כלום יעלה על הדעת שלאבות הותרו מעשים הנוגדים את המוסר האנושי הבסיסי, רק מפני שחיו קודם מתן תורה? יתר על כן, היתר ריבוי הנשים המשיך להתקיים גם אחרי מתן תורה, כגון בנישואי חנה ופנינה לאלקנה. העובדה שהדבר גם לא נאסר בתורה-שבעל-פה עד ימיו של רבנו גרשום באשכנז של ימי-הביניים, מעידה אף היא, שאין ריבוי נשים נתפס כפסול מוסרי יסודי.

יש להעיר ששני הצדדים של הביגמיה אינם סימטריים. בעוד שלאיש הותר לשאת יותר מאשה אחת, אסור לאשה אחת להיות נשואה ליותר מאיש אחד בזמן אחד. סביר להניח שהסיבה העיקרית לכך היא הבעיה של זיהוי אבהות של ילדים שיוולדו לה בעת הזאת. עם זאת, גם ביחס לנשים הגישה אינה מונוגמית קיצונית. בניגוד לדתות אחרות שאוסרות על אשה להנשא מחדש אחרי שהיתה נשואה פעם אחת, או דתות האוסרות על גירושין, התורה אינה שוללת את האפשרות הזאת, ולעתים נמצא שהזיווג השני אף נחשב ראוי יותר מן הראשון. כגון בנישואי אביגיל וכת שבע לדוד.

ההצדקה העיקרית לריבוי נשים המצויה בספרות המדרש והח"ן היא המורכבות שבאישיותו של האדם. המחשבה שאדם הוא יצור מאוחד ושלים, שצריך למצוא את זיווגו היחיד, המתאים לו ומשלים אותו בדיוק, אם על ידי התאמה מופלאה או דווקא על ידי ניגודיות מאזנת, היא מחשבה נאיבית או אוטופית. במציאות, האדם הוא יצור מורכב, וחלקים שונים באישיותו מוצאים תואם בדמויות שונות. כך לדוגמה, אברהם הוא איש של חסד, ואשתו שרה משלימה אותו בהיותה מידת הדין. ההפך ביצחק: הוא מידת הדין, ואשתו רבקה היא דמות של חסד. יעקב, מידתו תפארת, זו מידה המכילה את שתי קודמותיה. אולם יעקב אינו איש חסד מובהק וגם לא איש דין מובהק. יש בו פן של "איש תם יושב אהלים" אבל הוא גם יודע לרמות ולהתחכם, עם עשו ועם לבן.

¹ קהלת ט ט.

חלק אחד באישיותו של יעקב מצא את זיווגו והשלמתו ברחל, וחלק אחר – בלאה. כשם שלאדם יכולים להיות מספר חברי-נפש, ועם כל אחד מהם הוא חולק ממדים אחרים של חייו, או מספר תחומי עניין שבכל אחד מהם הוא מוצא סיפוק לחלק אחר של אישיותו, וכשם שהוא יכול להחליף חברים במהלך שנות חייו, ולהחליף תחומי עניין וסיפוק, כך נכון הדבר גם בתחום הזוגיות. ככל שרוחב האופקים ורוחב התחומים של האדם גדל, כך מוצדק גם ריבוי הנשים: המלך יכול להרבות נשים, ושלמה המלך, החכם מכל אדם, היו לו אלף נשים. במובן של – אינספור קשרים וזיקות עם מרחבי האנושיות לגווניה.²

"ויש שצריכה האהבה להתפשט במספר נפשות. לפי הכללתה של הנפש האוהבת והמקיפה. וזהו רז של י"ח הנשים של המלך והאלף אשר לשלמה, ובכלל אי הגבלת הנשים של התורה... ומילוא האהבה משתלם בהתכנסות פרטי ההכללה אל הכללות בעצם כח גבורתו. והדוגמא העליונה היא האהבה האלהית אל כל העולמים, כל המעשים, כל היצורים, האצולים. הברואים, וכל חפציהם. הכל יוכל וכוללם יחד. (ראי"ה קוק, שמונה קבצים, קובץ ח' נד)

מהי, אם כן, הסיבה לכך שריבוי הנשים נאסר בסופו של דבר? היסטוריונים מציעים כדרכם הסבר היסטורי-תרבותי: שינוי התנאים הסביבתיים, המעבר מחברה חקלאית לחברה עירונית, הבעיות הכלכליות והבעיות החברתיות – הן שגרמו לתהליך דומה גם בתרבויות אחרות בעולם כולו, והצדיקו את ההגבלה הזאת גם בישראל. ניתן להוסיף גם הסבר ערכי-מוסרי: השינוי שחל במעמדן של הנשים ככל שנקפו הדורות, ובמיוחד בעת החדשה, חייב התאמה וסימטריה בין האיש והאשה, כשם שמצופה מן האשה נאמנות ומחויבות לאיש אחד, כך הציפיה מן האיש. קיימים גם הסברים נוספים, מתחומי דעת שונים.

בסופו של דבר, אם נתעלם מן השיקולים והגורמים החיצוניים והפנימיים, התוצאה של התהליך היא הכרעה בדבר משמעותם ואופים של הנישואין. הזוגיות שוב אינה אמורה לתת מענה וסיפוק למכלול המורכבויות הנפשיות של האדם, אלא אדרבה, בני הזוג אמורים לרתום את כוחותיהם כדי לבנות יחדיו, מתוך נאמנות והדדיות, בית יציב, מאוזן ובר-קיימא במידת האפשר. המשימה הזאת דורשת גם ויתורים והצטמצמות. נישואין אינם רק חסד ואהבה אין קץ, הם מכילים גם ממד של דין: קיצוב, מגבלות, ויתור והכנעה. בעולם שבו המימוש העצמי הפך להיות ערך עליון וכמעט יחידי, קשה מאד להצדיק את המשך קיומה של המשפחה המונוגמית במתכונתה המסורתית. מוקד המאבק שמנהלת כיום החברה המסורתית, ועולם התורה במרכזה, כנגד החברה הפרוצה של העידן המודרני והבתר-מודרני, הוא על ההכרה בחשיבותו של הצמצום והויתור על ה"חסד" חסר הגבולות, על מנת לבסס את ערכי המחויבות והנאמנות המכוננים את דגם המשפחה הראשונית, הגן-עדנית: "זכר ונקבה בראם ... ודבק באשתו והיו לבשר אחד". כדי לנהל את הויכוח והמאבק יש להבין היטב גם מהם המניעים של הצד שכנגד, בלא מורא.

² ראו ראי"ה קוק, אורות הקודש ח"ג, דרך הקודש, סדר רביעי חסידות החסד והקדושה, ובמיוחד פסקה לא.